

ULTONTOZ ROMANINING FOLKLOR BILAN MUNOSABATI

Oltiboyeva Nodira

Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti

Filologiya fakulteti talabasi

@oltiboyevanodira955@gmail.com +998993517753

Annotatsiya: Ushbu maqolada Olim Toshboyevning “Ultontoz” romanida xalq og‘zaki ijodi – folklor bilan bog‘liqlik masalasi yoritiladi. “Ultontoz” romani va “Alpomish” dostoni o‘rtasidagi ruhiy va badiiy bog‘liqlik, ramzlar, obrazlar, marosimlar, tuzilish va xalq dunyoqarashi jihatidan qiyosiy tahlil qilinadi.

Аннотация: В статье рассматривается связь романа Олима Тошбоева «Ултонтоз» с узбекским фольклором. Особое внимание уделяется параллелям с эпосом «Алпомиш», анализируются герои, символы, мотивы и эпическая структура.

Annotation: This article analyzes the relationship between Olim Toshboyev’s novel “Ultontoz” and Uzbek folklore. Particular focus is given to its parallels with the epic “Alpomish”, including symbolic, structural, and ideological connections.

Kalit so‘zlar: folklor, Ultontoz, Alpomish, xalq qahramoni, epik tafakkur, ramz, arxetip, marosim, og‘zaki ijod.

Ключевые слова: На русском языке: фольклор, Ултонтоз, Алпомиш, эпос, народный герой, архетип, обряд, символика, устное творчество.

Keywords: In English: folklore, Ultontoz, Alpomish, folk hero, epic thought, archetype, ritual, symbolism, oral tradition.

Olim Toshboyevning “Ultontoz” romani xalq ruhiyatining, milliy qadriyatlar va an’anaviy dunyoqarashning badiiy ifodasidir. Asarda folkloriy unsurlar — xalq og‘zaki ijodining shakl va mazmun elementlari — muhim g‘oyaviy-badiiy yuk ko‘taradi. Ushbu roman orqali yozuvchi nafaqat tarixiy haqiqatlarni qayta badiiy talqin etgan, balki o‘zbek xalqining ma’naviy boyligini, urf-odatlarini va og‘zaki ijodiy merosini ham jonli tasvirlagan. 1. Folklor unsurlarining turlari. Romanda quyidagi folklor shakllari uchraydi: Afsona va rivoyatlar — Asar davomida ko‘plab xalq orasida yuradigan afsona va dostonlarga ishora qilinadi. Bu afsonaviy tasvirlar orqali Toshboyev xalqning tarixiy xotirasini uyg‘otishga harakat qilgan. Lafz va hikmatli so‘zlar — Qahramonlar og‘zidan chiqadigan ko‘plab hikmatli so‘zlar, maqol va matallar xalq ruhiyatining aksidir. Ular orqali personajlarning xarakteri, hayotiy qarashlari chuqurroq ochiladi. Marosim va rasm-rusumlar — Romanda tasvirlangan to‘y marosimlari, dafn marosimlari, bolani beshikga solish kabi sahnalar milliy rituallarga tayangan holda yoritilgan. Xalq qo‘shiqlari va ohanglari — Ba’zi sahnalarda xalq qo‘shiqlari (masalan, “alla”, “yallalar”) eslatib o‘tiladi yoki ular

orqali muhitga milliylik ruhi beriladi. 2. Folklor obrazlarining talqini. Romandagi obrazlar ko‘pincha folkloriy arxetiplarga asoslangan: Kurash — xalq dardini yuragiga jo qilgan qahramon sifatida epik dostonlardagi qahramon — Alpomish tipiga yaqinlashtirilgan. Uning ezgulik yo‘lidagi kurashi xalq qahramoni sifatidagi maqomini belgilaydi. Dushman obrazlari — salbiy qahramonlar ham ko‘p hollarda folklordagi yovuz kuchlarning timsoli sifatida talqin etilgan: ular o‘z manfaati yo‘lida xalqni ezishga urinadi. Donishmand va oqsoqollar — ba’zi sahnalarda ko‘zga tashlanadigan oqsoqollar, ota-bobolar ruhi, tushlar orqali beriladigan maslahatlar xalqning donishmandlik maktabini eslatadi. 3. Timsollar va metaforalar orqali folklor ruhi. Romanda xalqona timsollar va metaforalar keng qo‘llangan. Masalan: Qorong‘ulik va yorug‘lik — zulm va adolat o‘rtasidagi qarama-qarshilik sifatida xizmat qiladi. 4. Xalqning tarixiy xotirasi va kollektiv ong. Romanda aks ettirilgan voqealar — ijtimoiy zulmga qarshi kurash, milliy qadriyatlarni saqlab qolish harakati — o‘zbek xalqining tarixiy xotirasida muhrlangan. Bu xotira esa asosan folklor orqali avlodlardan avlodga o‘tgan. Toshboyev bu ruhni roman orqali qayta uyg‘otishga harakat qiladi. 5. Folklor – xalqning kuchi va najot manbai sifatida. Romanda og‘zaki ijod faqat estetik bezak emas, balki xalqning ma’naviy qarshilik vositasi sifatida ham talqin etiladi. Qahramonlar hayotining og‘ir pallalarida aynan xalq donishmandligi, ertaklar va maqollar ularga yo‘l ko‘rsatadi, ruhiyatlarini tiklaydi.

“Alpomish” dostoni bilan badiiy bog‘liqlik. “Ultontoz” romanida “Alpomish” dostoni bilan bevosita badiiy va ma’naviy bog‘liqlik mavjud bo‘lib, bu bog‘liqlik faqat syujet darajasida emas, balki ruhiy, g‘oyaviy va timsollar tizimi orqali ham ifodalanadi. Olim Toshboyev “Alpomish”ni bevosita tilga olmasa-da, romanning g‘oyaviy asosida dostoniy dunyoqarash ustuvorlik qiladi. Avvalo, “Alpomish” dostoni o‘zbek xalqining eng qadimiy va boy epik meroslaridan biri bo‘lib, u xalq qahramoni obrazi, adolat uchun kurash, el-yurtga sadoqat, do‘stlik va muhabbat singari umuminsoniy qadriyatlarni targ‘ib etadi. Aynan shu qadriyatlar “Ultontoz” romanining asosiy mazmunini belgilaydi. “Ultontoz”da bosh qahramon Kurash va Sherdon obrazlari “Alpomish”dagi Alpomish obrazining zamonaviy, ijtimoiy-siyosiy sharoitga moslashtirilgan timsoli sifatida talqin qilinadi. Har ikkala asardagi ushbu obrazda ham vatanparvarlik, o‘z xalqiga, o‘z nasliga, e’tiqodiga sadoqat, g‘urur va ezgulik uchun kurashish asosiy fazilat sifatida ilgari suriladi. Alpomish dostonida qahramon uzoq yillik yo‘ldan o‘tib, surgunga uchraydi, sevgilisi Barchin uchun, oilasi va yurtining obro‘si uchun kurashadi. U xalqning najotkori sifatida maydonga chiqadi. Xuddi shunday, “Ultontoz” romanida Kurash ham mustamlaka va zo‘ravonlikka qarshi kurashuvchi, jamiyatda adolat va haqiqat izlovchi botir sifatida tasvirlanadi. Kurashning qahramon sifatidagi shakllanishida ham Alpomishga xos yo‘l yaqqol ko‘zga tashlanadi. U avval muhit bilan kelishishga harakat qiladi, ammo adolatsizliklar kuchaygan sari uning qahramonlik mohiyati yuzaga chiqadi. Bu jihatdan Kurash obrazi o‘zbek xalq og‘zaki ijodidagi botirlar – Go‘ro‘g‘li,

Rustamxon, ayniqsa, Alpomish an'anasi davomchisi sifatida ko'rinadi. Shuningdek, "Ultontoz"da uchraydigan ayrim sahnalar – qahramonning onasi bilan vidolashuvi, xalq orasidan chiqqan xoinlarga qarshi kurashi, ayol obrazlarining ifodalanishi ham "Alpomish" dostoniga xos struktura va motivlarni eslatadi. Masalan, Barchin obrazidagi sadoqat, Kurashga ishonch va yelkadosh bo'lish ruhi romandagi ayollar obrazida, ayniqsa Odinabibi timsolida namoyon bo'ladi. "Alpomish"da ot ramzi, safar, duo, ota-onaning duosi, xalq tilaklari muhim rol o'ynaydi. "Ultontoz"da ham xuddi shunday ramzlar – yo'l, duo, ota-onaning najot tilovi, milliy urf-odatlar muhim ma'noga ega. Bundan tashqari, dostoniy asarlarga xos dialoglar, kinoya va maqollarga yaqin iboralar, xalqona til unsurlari "Ultontoz"da hayotiylikni oshirish bilan birga, uni folklor bilan bog'laydi. Alpomishda qandayki xalq qahramonini kutadi va unga ishonadi, "Ultontoz"da ham xalq Kurashga umid bog'laydi, uni ich-ichidan qo'llab-quvvatlaydi. Bu esa Toshboyevning romanni yaratishda dostoniy yondashuvga amal qilganini isbotlaydi. Ultontoz" romani va "Alpomish" dostoni o'rtasidagi badiiy bog'liqlik mavzusini chuqurroq tahlil qilamiz. "Olim Toshboyevning "Ultontoz" romani bilan o'zbek xalq eposi — "Alpomish" dostoni o'rtasida kuchli badiiy va g'oyaviy bog'liqlik mavjud. Bu bog'liqlik avvalo qahramon obrazining arxetip xususiyatlari, voqealar rivoji, xalqparvarlik g'oyasi va folkloriy poetikada o'z ifodasini topgan.

1. Qahramon arxetipi: Kurash va Alpomish. "Ultontoz" romani bosh qahramoni — Kurash — xalq dardini o'z dardiday his qiluvchi, zulmga qarshi kurashuvchi, jasur va fidokor inson sifatida tasvirlanadi. Bu jihatlar bilan u "Alpomish" dostonidagi qahramon — Alpomish obraziga yaqin turadi: Ikkalasi ham xalq himoyachisi — Alpomish o'z elini dushmanlardan, nohaqlikdan himoya qilganidek, Kurash ham zamonaviy "yovuz kuchlar"ga — zo'ravonlik, kamsitish, adolatsizlikka qarshi kurashadi. Jasorat va vatanparvarlik — Har ikki obraz o'z hayotini xalq, el, vatan uchun qurbon qilishga tayyor. Ular uchun shaxsiy manfaatdan ko'ra, el-yurt manfaatlari ustundir. Sadoqat va sabr — Alpomishning Barchinoyga bo'lgan sadoqati va uzoq yillar kutib, murakkab sinovlardan o'tishi, Kurashning ham o'z xalqiga bo'lgan sadoqati, ruhiy sabr-toqati bilan chambarchas bog'lanadi.

2. G'oya va mazmun jihatidan yaqinlik. Zulmga qarshi kurash — Ikkala asarda ham markaziy g'oya — zolimlarga qarshi xalqning kurashi. "Alpomish"da bu dushman qabilalarga qarshi bo'lsa, "Ultontoz"da bu ko'proq ichki ijtimoiy zulmga qarshi kurash ko'rinishida aks etadi. Adolatparvarlik — Har ikki qahramon adolat va haqiqat uchun kurashadi, ularning harakati xalqning og'riqlariga javobdir. Milliy ruhni tiklash — "Alpomish" o'z davrining epik milliy qahramoni bo'lsa, Kurash zamonaviy ruhda yaratilib, xalq orasida ma'naviy uyg'onish, mustaqil fikrlash va or-nomusni uyg'otuvchi timsolga aylantirilgan.

3. Poetika va badiiy ifoda jihatidan bog'liqlik. Til va uslub — "Ultontoz" romanida xalqona iboralar, maqollar, matallar ko'p uchraydi. Bu uslub jihatidan eposlarga xos xususiyatdir. Xuddi "Alpomish"da bo'lgani kabi, badiiy til obrazli, xalqona va hayotiy. Metaforalar va

timsollar — Har ikki asarda timsollar orqali katta gʻoyalar ifodalanadi. Masalan, qorongʻilik–zulm, yorugʻlik–adolat, yoʻl–hayot sinovi, tush–bashorat kabi ramziy obrazlar ikkala asarda ham mavjud. Ritmik struktura — “Alpomish”da sheʼriy ritm orqali, “Ultontoz”da esa nasriy musiqadorlik orqali xalq ruhiyati, epik yoʻsindagi ohang seziladi. 4.Xalq ongidagi qahramon timsoli. “Kurash” obrazini Toshboyev xalq eposi qahramonlari singari keng koʻlamli, ideal darajadagi qahramon sifatida yaratadi. U Alpomish singari shaxsiy qismatidan el qismatini ustun qoʻyadi, boshiga qanday sinov tushmasin, oriyatini yoʻqotmaydi, elga fidokorlik koʻrsatadi. Bunday yondashuv orqali yozuvchi “Kurashni”ni xalq qahramoni maqomiga olib chiqadi.

Xulosa qilib aytganda, “Ultontoz” romani – oʻzbek xalqining tarixiy xotirasi va epik tafakkurining zamonaviy badiiy ifodasidir. Kurash va Alpomish obrazlari orqali adabiyotda xalq qahramoni tushunchasining davomi tiklangan. Asarda folklor unsurlarining estetik va semantik uygʻunligi, ramzlar tizimi, xalqona til vositalari va dostoniy struktura xalq ogʻzaki ijodi bilan romanning uzviy bogʻliqligini tasdiqlaydi. Toshboyev bu asari orqali milliy adabiyotimizga yangi uslub, yangi mazmun olib kirgan, oʻzbek romanida dostonchilik anʼanasini davom ettirgan. Bu roman folklor bilan bogʻliq asarlar orasida oʻziga xos oʻrin egallaydi “Ultontoz” romani va “Alpomish” dostoni oʻrtasidagi badiiy aloqalar chuqur va mazmunli boʻlib, har ikki asarda xalq ongidagi orzu-umidlar, axloqiy ideallar, kurash va fidoyilik gʻoyalari uygʻun holda aks ettirilgan. Toshboyev “Alpomish”ning epik ruhini zamonaviy ijtimoiy adabiyotga olib kirgan holda, uni xalq xotirasining yangi bosqichda tiklanishiga xizmat qiluvchi badiiy hodisaga aylantirgan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Toshboyev O. Ultontoz. – Toshkent: Gʻafur Gʻulom nomidagi nashriyot, 2019.
2. "Ultontoz" – zamonaviy manqurtlar haqida roman. Kun.uz, 28-sentabr 2023.
3. Qodiriy A. Oʻzbek romanchiligi tarixi. – Toshkent: Fan, 1998.
4. Mirziyoyev Sh. Yangi Oʻzbekiston strategiyasi. – Toshkent: Oʻzbekiston, 2021.
5. Alpomish. Oʻzbek xalq qahramonlik dostoni. – Toshkent: Gʻafur Gʻulom nomidagi nashriyot, 2019.